

Γέρων Καλλίνικος

Μέ πολλή χαρά και αγαλλίαση αλλά συνάμα και δισταγμό αποδέχτηκα την πρόταση του κ. Παναγιώτη Ἀγαλιώτη νὰ εἶμαι ἕνας ἀπὸ τοὺς ὀμιλητὲς τῆς ἀποψινῆς βραδιάς τῆς ἀφιερωμένης στὴ μνήμη ἐνὸς ἐκλεκτοῦ τέκνου τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας μας, τοῦ Γέροντος Καλλινίκου Μουστίκου (1914-1999)*. Τὸν εὐχαριστῶ γι' αὐτὴν του τὴν πρόσκληση. Ὁ Γέρων Καλλίνικος ἀνάλωσε τὴ ζωὴ του στὴν ὑπηρεσία τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἐποχῆς μας μὲ τὴ σταθερὴ θέληση νὰ τὸν ὀδηγήσει στὴ σωτηρία. Τὴν παρουσία του πληροφορήθηκα ἀπὸ τὸν συγγραφέα τοῦ παρουσιαζομένου βιβλίου ὅταν ἦταν ἀκριβῶς στὸ στάδιο τῶν διερευνησέων του καὶ τῆς συγγραφῆς. Δὲν εὐτύχησα νὰ τὸν γνωρίσω ἐπὶ γῆς· ἐλπίζω ὁ καλὸς Θεὸς νὰ ἐπιτρέψει συνάντησή μας στὴν οὐράνια πατρίδα καὶ ἐκεῖ νὰ θελήσει νὰ μοῦ ἀπαντήσει σὲ ὅσα ἐρωτήματα θὰ τοῦ ἔθετα ἂν ὁ Θεὸς ὀδηγοῦσε τὰ βήματά μου κοντὰ του ὅσο ζοῦσε ἀνάμεσά μας.

Βιότοποι τῆς ψυχῆς

Κι ἂν ὀμιλῶ γιὰ ἐρωτήματα πρὸς ἀπάντησιν εἶναι γιὰτὶ μία μακρὰ περίοδος τῆς ἀκαδημαϊκῆς μου ζωῆς ἀφιέρωσα καὶ συνεχίζω στὴν ἔρευνα αὐτοῦ τοῦ ἄλλου, ὅπως τὸ ὀνομάζω, Ἐθνικοῦ Συστήματος Ὑγείας, πὺ συνιστοῦν οἱ Γέροντες μὲ τὴ θεραπευτικὴ τους στάση κοντὰ στὸ λαό. Μὲ τὴν πνευματοκίνητη διαγωγή τους συνιστοῦν θεολογικοὺς τόπους, τόπους δηλαδὴ φανερώσεως τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἐνεργειῶν Του. Θὰ τοὺς ὀνομάζω «βιότοπους τῆς ψυχῆς», αὐτοὺς οἱ ὁποῖοι ἀπαρτίζουν μίαν πνευματικὴν γεωγραφία, πὺ μέσα της χαράσσονται δρόμοι θεραπευτικοί. Δρόμοι πὺ παίρνομε γιὰ νὰ πᾶμε κοντὰ τους νὰ μᾶς ἀκροαστοῦν προσεκτικὰ, νὰ μᾶς συμβουλεύσουν, νὰ μᾶς καθοδηγήσουν, νὰ μᾶς παρηγορήσουν καὶ νὰ μᾶς νουθετήσουν, νὰ προσευχηθοῦν γιὰ μᾶς, νὰ μᾶς στηρίξουν, νὰ μᾶς μονοιάσουν, νὰ μᾶς κατευθύνουν, νὰ βάνουν σὲ μία τά-

* Εἰσήγηση στὸ πλαίσιο παρουσιάσεως τοῦ βιβλίου τοῦ Π. Γ. Ἀγαλιώτη *Γέρων Καλλίνικος (1914-1999), Ὁ Ἐξομολογῶν, «Ὁ τελευταῖος τῆς παλαιᾶς φρουρᾶς...»*, Ἀθήνα 2006, 520 σ. Ξενοδοχεῖο Μ. Βρεταννίας, Ἀθήνα, 26 Μαρτίου 2006.

Τοῦ Ἀλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου Ὁμ. Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Ξη τὸ χάος πὺ βασιλεύει στὶς καρδιές μας.

Σιγά - σιγά δημιουργεῖται μία φήμη, ἕνας κάποιος ψίθυρος γύρω ἀπὸ ὀρισμένα ὀνόματα, γύρω ἀπὸ τὴ φανερὴ ἢ ἀφανῆ δραστηριότητά τους. Οἱ ἄνθρωποι ἀρέσκονται νὰ διηγοῦνται καὶ νὰ ἀκοῦνε ἱστορίες, πράγματα, «ὀράματα καὶ θάματα», πὺ συνέβησαν στοὺς ἴδιους ἢ σὲ ἄλλους. Ἡ ὄλη ἔρευνα γιὰ τὴν ὁποία πρὶν λίγο σᾶς ὀμίλησα ὀνομάστηκε «*Σχεδίασμα Πνευματικῆς Γεωγραφίας*» καὶ ἐπικεντρώθηκε στὴν ἀναζήτηση συγκεκριμένων προσώπων, γερόντων καὶ πνευματικῶν συμβούλων τοῦ προσφάτου ἢ ἀπωτέρου παρελθόντος ἀλλὰ καὶ τοῦ ζωντανοῦ παρόντος. Τὰ ἐρωτήματα στὰ ὁποῖα θέλαμε ἀπαντήσεις μποροῦν νὰ συνοψιστοῦν στὸν κάτωθι μνημονικὸ κανόνα: *Ποῖος* στὴν Ἐκκλησία μας συμβουλεύει *ποιόν* καὶ *τί*, *ποῦ*, *πῶς*, *πότε*, *γιατί*, *τί* τὸν συμβουλεύει καὶ *γιατί*; Οἱ ἀπαντήσεις θὰ ἐξυπηρετοῦσαν τὸ στόχο μας νὰ μάθουμε ἐμεῖς πρῶτα καὶ νὰ μάθουμε σὲ ἄλλους στὴ συνέχεια αὐτὰ πὺ ἐμεῖς μάθαμε.

Φιλότιμη προσπάθεια

Ἔχω τὴν αἴσθησή καὶ ὄχι μόνο τὴν ἐντύπωση, ὅτι ὁ φιλότιμος μαθητὴς τοῦ Γέροντα καὶ ἐρευνητῆς τοῦ βίου τοῦ μακαριστοῦ Καλλινίκου, προσπάθησε νὰ μᾶς διαζωγραφίσει τὴ μορφή του καὶ μὲ ἀντικειμενικὸ καὶ μὲ ὑποκειμενικὸ τρόπο. Ὑποκειμενικὸ γιὰτὶ ὁ ἴδιος εἶχε ἐμπειρία τῆς βιοτῆς του καὶ τῆς καθοδηγήσεώς του καὶ ἀντικειμενικὸ γιὰτὶ δὲν λυπήθηκε κόπους καὶ ἐνέργειες γιὰ νὰ συναρτήσει καὶ ἄλλους «ὀμοιοπαθεῖς» του ἀλλὰ καὶ νὰ ἀνατρέξει σὲ πληροφορίες πὺ δὲν ἦταν εὐκόλο νὰ ἀναζητηθοῦν.

Ὁ Γέροντας, ὅπως γνωρίζομε, εἶχε πολλοὺς πνευματικοὺς σταθμοὺς στὴν πορεία του ἀπὸ τὴ γενέτειρά του τὴν Σάμο μέχρι τὴν κοίμησή του στὴν Ἀθήνα: Σάμος, Ἀθήνα, Ἐλασσόνα, Σύρος, Μέγαρο, Ἀθήνα. Ἐπρεπε, λοιπόν, ὁ Συγγραφέας νὰ ἐρευνησὶ πολλές πηγές πὺ ἀναγράφονται στὴν εἰδικὴ βιβλιογραφία πὺ παραθέτει στὸ τέλος τοῦ βιβλίου ἀλλὰ καὶ νὰ ἀναλάβει ὁ ἴδιος ἐπιτόπιες ἔρευνες καὶ μεγάλη ἀλληλογραφία γιὰ νὰ συλλέξει ὅλα αὐτὰ καὶ τὶς μαρτυρίες κυ-

ρίως άλλων, πού στοιχειοθετοῦν τὸν βίο καὶ τὴν πολιτεία του. Οἱ εὐχαριστίες του στὴν ἀρχὴ δείχνουν τὴν ἔκταση πού εἶχε ὁ ἐρευνητικός του μόχθος καὶ μὲ πόσους «πληροφοριοδότες» εἶχε ἐπαφή. Γιὰ μένα ἦταν σὰ νὰ μετείχε στὴν ἐρευνητική μου ὁμάδα καὶ νὰ εἶχε ὡς ἀποστολὴ τὴ διερεύνηση τῆς συγκεκριμένης αὐτῆς μορφῆς τοῦ Γέροντος Καλλινίκου.

Πολλές ψυχές συγχρόνων μας, ἔχοντας στὴ ζωὴ τους ὑποστῆ τὴν εὐεργετικὴ παρουσία τους ὡς δέκτες καὶ ἀποδέκτες, αισθάνονται τὴν ἀνάγκη νὰ μὴν κρατήσουν τὸν θησαυρὸ πού τους φανερώθηκε μόνο γιὰ τὸν ἑαυτό τους ἀλλὰ νὰ τὸν μεταδώσουν ὡς πομποὶ πλέον σὲ ἄλλους ἀδελφούς καὶ νὰ τοὺς κάνουν κοινωνοὺς τοῦ κοινοῦ πιά μυστικοῦ τους.

Ἐνθυμοῦμαι μία ἀνάλογη περίπτωση τῆς θεολόγου καὶ οἰκονομολόγου δ. Σωτηρίας Νούση, πού κατέγραψε τὶς ἐμπειρίες της ἀπὸ τὸν Γέροντα Ἰερώνυμο τῆς Αἰγίνης (1883-1966), τῆς ὁποίας τὸ βιβλίο εἶχε συγκινητικὴ ἀπήχηση στὶς ψυχές πολλῶν ἀνθρώπων. Στὴν πρόθεσή της νὰ συνεχίσει καὶ μὲ ἄλλες μορφές ἦταν πού συνεργαστήκαμε στὴν ἔρευνα γιὰ τὸ «Σχεδιάσμα Πνευματικῆς Γεωγραφίας».

Ἔτσι καὶ ὁ κ. Ἀγαλιώτης, μὲ τὴν ὀλοκλήρωση τοῦ συγκεκριμένου βιβλίου του θέτει ἕνα ἀκόμη δυνατὸ λίθο στὴν οἰκοδόμηση αὐτοῦ τοῦ σχεδίου. Δὲν ἐκθέτει ἀπλῶς δεδομένα μετασηματισμένα σὲ πληροφορίες πού αὐξάνουν τὴ γνώση μας ἢ τὶς γνώσεις μας γιὰ ἕνα συγκεκριμένο ἄτομο. Τὸ θέμα εἶναι ὅτι οἱ γνώσεις αὐτὲς κατατίθενται ὡς σοφία πού προέρχονται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν περιγραφόμενο, ἐμπλουτισμένες ἀπὸ τὴν ἀγάπη πού ἀκτινοβολοῦσε στὰ πνευματικά του παιδιὰ καὶ προέρχονται ἀπὸ τὸν ἐμπνευστὴ του τὸν Κύριο τῶν δυνάμεων πού φέιδεται τῶν παιδιῶν του καὶ ἀποστέλλει τοὺς ἀπεσταλμένους του σὲ βοήθειά τους γιὰ νὰ τὰ ἐνδυναμώσει στὸ δύσκολο ἀγῶνα τους. Ὁ ἴδιος ὁ π. Καλλίνικος ἀπο-

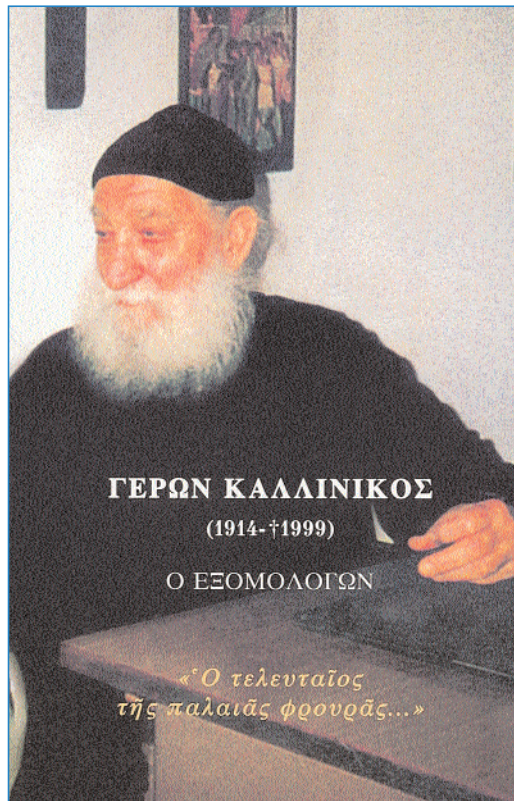
καλοῦσε τὸν Χριστὸ Ἀγάπη, ὁ Ἀγάπης μᾶς καλεῖ, ἔλεγε «ὅταν προσκαλοῦσε τοὺς πιστοὺς νὰ προσέλθουν στὸ «μετὰ φόβου Θεοῦ...» (σ. 186).

Τὸ βιβλίο δὲν μένει μόνο στὶς πνευματικὲς συνομιλίες, συμβουλές καὶ ὑποθήκες τοῦ Γέροντος. Ἡ μορφὴ του φανερόνεται σὲ συγκεκριμένο θρησκευτικό-ποιμαντικὸ κλίμα, καὶ στὰ ἱστορικο-γεωγραφικὰ καὶ κοινωνικο-πολιτικὰ πλαίσια μέσα στὰ ὁποῖα κινήθηκε, μὲ στόχο νὰ ἀποκομίσουμε μία καθολικὴ θέαση τοῦ προσώπου, τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔργου του.

Γι' αὐτὸ οἱ διαδρομές του στὸν ἐλλαδικὸ χῶρο καὶ στοὺς τόπους τῆς ποιμαντικῆς δράσεώς του διακρίνονται ἀπὸ μία συνείδηση ἐναργῆ τῶν ἱστορικῶν δεδομένων. Μᾶς ἐκπλήσσει τὸ γεγονός ὅτι μερικές ἐνέργειες, ἀπαντήσεις, λόγια τοῦ Γέροντα ἔτσι ὅπως ἀναφέρονται, φαίνονται σὰ νὰ εἶναι «ἄτακτα», σὰ νὰ μὴν ὑπακούουν σὲ ἕνα ἐνιαῖο σχέδιο συγγραφῆς. Μία τέτοια κρίση θὰ ἦταν προφανῶς ἀδικη. Γνωρίζουμε ὅλοι πόσο δύσκολη εἶναι ἡ τακτοποίηση, τὸ συμμάζεμα τέτοιων θεμάτων. Τὸ ὅτι σὲ κάθε πνευματικὸ σταθμὸ τοῦ Γέροντα, πού ταυτίζεται καὶ μὲ συγκεκριμένη χρονικὴ περίοδο, ἀναδεικνύονται ἴδιες στάσεις καὶ ρήσεις, αὐτὸ ὑποδεικνύει μία διαχρονικότητα καὶ διατοπικότητα γεγονότων καὶ δείχνει τὴ σταθερότητα καὶ τὸ ἀμετάβλητο τῆς συμπεριφορᾶς του. Χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτός, ἐμπλουτισμένος, ὅμως, μὲ τὴν ἐμπειρία του ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἀπὸ τὴν ἐν Χριστῷ ζωὴ του.

Ὁ λόγος τοῦ Γέροντα _____

Ὁ συγγραφέας καταφέρνει μὲ τὴ βοήθεια τῶν μαρτυριῶν πού συνέλεξε νὰ καταγράφεται ὁ λόγος τοῦ Γέροντα ζωντανὸς καὶ δρασερός, ἀφελῆς στὴν κυριολεξία καθότι ἀφαιρετικός, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἔχουν ἀφαιρεθεῖ πράγματι ὅλα τὰ περιττά. Λόγος «σαλός» κάποιες φορές γιὰ νὰ ἀκουστεῖ ἀπὸ ἐκείνους πού ἔχουν αὐτιά γιὰ ν' ἀκοῦνε. Ἄλλωστε ὁ ἴδιος ὁ Γέρον-

ΓΕΡΩΝ ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΣ

(1914-†1999)

Ο ΕΞΟΜΟΛΟΓΩΝ

*«Ὁ τελευταῖος
τῆς παλαιᾶς φρουρᾶς...»*

τας ήταν και «μουγγός και τυφλός». Τῶν φρονίμων ὀλίγα τὰ λόγια, γὰρ νὰ μπορεῖ ν' ἀκροᾶται, καὶ βλέποντας ἦταν σὰ νὰ μὴν ἔβλεπε. Γιὰ παράδειγμα στὸ θέμα τῆς κατακρίσεως ἔλεγε: «Ποτέ νὰ μὴν κατακρίνεις, ἂν δὲν τὸ δεῖς. Μὰ κι ἂν τὸ δεῖς νὰ τὸ σκεπάσεις μὲ μία πέτρα πολὺ βαριά...» (σ. 152).

Ἡ ἀμαρτία τοῦ ἄλλου δὲν ἦταν ἀφορμὴ ἐξουσιοδότησεως δικῆς του καὶ ἀναδείξεως τῆς ἀρετῆς του. Ἦταν ἀνθρώπος ἀγάπης καὶ πολλὲς φορές πολὺ αὐθόρμητος. «Ἀρκεῖ νὰ σέ δῶ εὐτυχισμένη καὶ θὰ ἀνέβω καὶ στὸν Ὀλυμπο μὲ τὰ πόδια», εἶπε σὲ μία πνευματικὴ του θυγατέρα. Κανεὶς ἄλλος δὲν τῆς εἶχε πεῖ τέτοια κουβέρτα στὴ ζωὴ της, οὔτε ὁ ἴδιος της ὁ πατέρας (σ. 266).

Ἡ ἀγάπη του ξεπερνοῦσε καὶ τὴν κυριακὴ προτροπὴ ὁ ἔχων δύο χιτῶνας νὰ δίνει τὸν ἕνα, γιὰτὶ ὅταν κάποιος φτωχός, ὅταν ἦταν ἀκόμη στὴ Σύρο, τοῦ εἶπε ὅτι δὲν ἔχει κουβέρτες νὰ σκεπασθεῖ, ὁ Γέροντας τοῦ εἶπε: «Νὰ κοιτά! Δὲν ἔχω ἄλλη ἀπ' αὐτή. Μία ἔχω, ἔλα ἐδῶ» (κι ἔκοψε μ' ἕνα μαχαίρι τὴ μοναδικὴ κουβέρτα ποὺ εἶχε στὰ δύο κι ἔδωσε τὴ μισή στὸ φτωχὸ ἄνθρωπο) (σ. 106).

Ὅλα αὐτὰ μαρτυροῦν τὸ πανθομολογούμενο ὅτι ὁ π. Καλλίνικος ἦταν «ὁ ἄνθρωπος τῆς προσφορᾶς καὶ ὄχι τῆς ζήτησης» (σ. 192).

Ἡ ἀγάπη γὰρ τὰ πνευματικὰ του παιδιὰ ἦταν ἀπέραντη. Ἦταν κοντὰ τους καὶ μὲ τὴ δύναμη τῆς προσευχῆς του τὰ ἐνίσχυε καὶ τὰ ἐνδυνάμωνε. Στὶς ἀμφιβολίες γιὰ τὴ σωτηρία τους ὁ ἴδιος τὰ διαβεβαίωνε: «Ἐγὼ εἶμαι ἐδῶ. Σὰς ἀφήνω ἐγώ;» (266).

Συχνὰ ἔλεγε: «Ἐὰν βρῶ παρρησία στὸν Κύριο, ὅλα μου τὰ παιδιὰ θὰ τὰ πάρω κοντὰ μου. Κανένα δὲ θὰ ἀφήσω νὰ μοῦ ἀρπάξει ὁ διάβολος» (σ. 201).

Ἐνα ρίγος σὲ διατρέχει ἂν σκεφθεῖς, ὅτι σὲ παραλλαγὴ λείει τὰ ἴδια μὲ τὸν Μεγάλον Γέροντα Βαρσανούφιο στὴν 212 Ἀπόκρισή του. Ἀναφερόμενος στὴ μεγάλη παράθεση κατὰ τὴ μέλλουσα κρίση ἐξηγεῖ πὼς θὰ γίνεῖ:

«Ἐκαστος τῶν ἁγίων, προσφέρων οὓς ἔσωσεν υἱοὺς τῷ Θεῷ, λαμπρῶ τῇ φωνῇ μετὰ πολλῆς καὶ μεγάλης τῆς παρρησίας, θαυμαζόντων τῶν ἁγίων Ἀγγέλων, καὶ ὄλων τῶν ἐπουρανίων δυνάμεων λέγει: “Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παιδιὰ ἃ μοὶ ἔδωκεν ὁ Θεός”. Καὶ οὐ μόνον αὐτοὺς ἀλλὰ καὶ ἑαυτὸν παραδίδωσι τῷ Θεῷ· καὶ τότε γίνεται ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν· εὐξασθε οὖν ἵνα φθάσωμεν. Μακάριος γὰρ ὁ προσδοκῶν καὶ φθάνων» (Βίβλος Βαρσανουφίου καὶ Ἰωάννου, σ. 133β· βλ.

καὶ Α. Μ. Σταυρόπουλου, *Ποιμαντικὴ τῆς καθημερινῆς ζωῆς*, Ἀθήνα 1992, σ. 167).

Μὲ τὴν ἀγάπη συνεδύαζε καὶ τὴν ἄκρα ταπείνωση. Γιὰ ὅποιο θεολογικὸ θέμα προέκυπτε ἔλεγε: «Δὲν ξέρω. Εἶμαι ἀνάξιος. Πήγαινε σὲ θεολόγους...» (σ. 140). Δὲν ἐνδιαφέρθηκε ποτέ γιὰ προβολὲς καὶ ἐπαίνους. Ἦταν πάντα σὲ ἀφάνεια, ἀνεχόμενος ἅπαντας, ἀκόμα καὶ τὶς ἀδικίες, ποὺ ἕνας κοινὸς ἄνθρωπος θὰ ἀντιδρούσε, θὰ ἀγανακτοῦσε. Συνήθιζε νὰ λέγει: «Εἶμαι ὑποτακτικὸς ἐγώ. Τί νὰ πῶ; Ἡ ἀποστολή μου εἶναι νὰ δοξάζω τὸ Θεὸ διὰ τὰ πάντα! Εἶμαι ὑποτακτικός» (σ. 141).

Ὑποτακτικὸς αὐτὸς ποὺ καθοδήγησε μυριάδες ψυχὲς στὴ διάρκεια τῆς ἐξομολογητικῆς του διακονίας τόσο ὥστε ὁ ὑπότιτλος τοῦ βιβλίου «Ὁ ἐξομολογῶν» νὰ προέρχεται ἀπὸ τὴ μακρὰ του θητεία στὴν ἀσκηση τῆς πνευματικῆς πατρότητος. Ἡ συνείδηση αὐτοῦ τοῦ λειτουργήματος συνδέεται ἀκριβῶς μὲ τὴν ταπεινοφροσύνη του. Δὲν ἠθελε προσωπολατρεῖες. Ἦταν ἀντίθετος μὲ τὴ δημιουργία σώματος ὀπαδῶν, ἔλεγε: «Ὁ Θεὸς ὅταν σοῦ δίνει ἕναν πνευματικὸ πατέρα, στὸν δίνει ὄχι γιὰ νὰ γίνουμε προσωπολάτρες. Ἀλλὰ νὰ τὸν ἔχουμε ὡς πρότυπο τῶν ἀρετῶν του καὶ νὰ παίρνομε αὐτὲς ὡς παράδειγμα στὴ ζωὴ μας» (σ. 263).

Ἡ τιμὴ, θὰ ὑποστήριζα, ὅτι πρέπει νὰ μεταβαίνει στὸ πρωτότυπο, στὸ Χριστὸ γὰρ νὰ εἶναι Αὐτὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσι. Μία τέτοια στάση θὰ ὀδηγήσει ἀσφαλῶς στὴν ἀποφυγὴ τοῦ φαινομένου τοῦ Γεροντισμοῦ καὶ τῆς αὐτοπροβολῆς ποὺ καταλήγει σὲ αὐτοπροσβολή.

Ὁ Γέροντα Πορφύριου συνείδηση ὅτι ἦταν «ὁ τελευταῖος τῆς παλαιᾶς φρουρᾶς». Ἀσφαλῶς εἶχε τὴ στερρὰ ἐλπίδα ὅτι σύντομα τὴν σκυτάλη θὰ τὴν ἔπαιρνε ἡ νέα φρουρά. Πρέπει νὰ εὐχηθοῦμε στὴ σημερινὴ ἡμέρα ποὺ μνημονεύομε τὸν πατέρα Καλλίνικο καὶ συμπίπτει μὲ ὀλικὴ ἐκλειψὴ τοῦ ἡλίου, ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης νὰ ἀναδείξει νέους ἀστέρες φωτεινοὺς στὸν ἀστερισμὸ τῶν διαλαμπάντων γερόντων γιὰ νὰ παρακαλέσουν τὸν λαὸ του σὲ ἐποχὴ δύσκολη ὥστε νὰ μὴν ἀπολίπει ἡ ἐλπίδα.

Ἐμεῖς, ἀπομένει νὰ συγχαροῦμε τὸν συγγραφέα γιὰ τὴν εὐκαιρία ποὺ μᾶς ἔδωσε σκιαγραφώντας τὸν Γέροντα νὰ φανερώσει τὴ λαμπρὴ βιοτὴ του ποὺ θὰ φωτίσει πολλοὺς στοὺς δρόμους τῆς σωτηρίας.